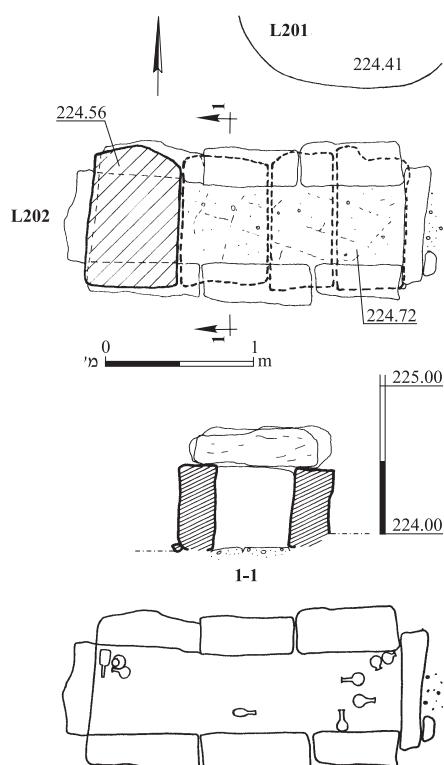

קברים מהתקופה הרומית ושרידי מבנים מהתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה בכפר כמא

חיה בָּנְחוֹם

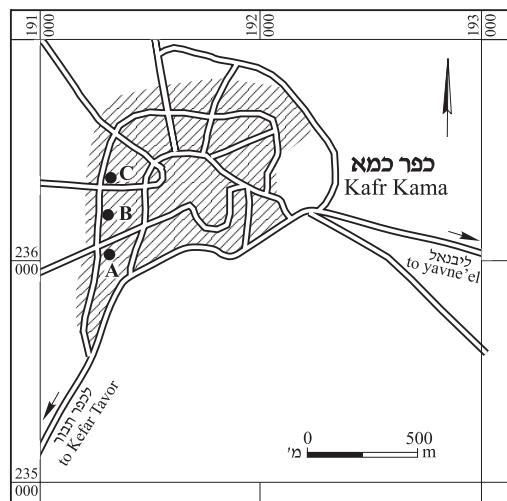
בניהם, דיפנוו וקיריוו לא הוכררו. זיהוי העצמות משיך אותו לילד שנגלו שבע עד שמנה שנים. קבר 202 (2.40×1.05 מ', גובה 0.6 מ'; תוכנית 1; איור 2, 3) בנוי בכיוון מזרח-מערב. דופנוו צופו בלוחות מסותחים של אבן גיר, והוא קורה באביבה להחות אבן מלכניים (0.45×0.20 מ' × 0.85 מ'); רצפתו עשויה רובד מפולס ומהודק של שבבי אבנים שצבעם חום-אדמדם. בקבר נחשפו מעט עצמות של אדם בגיר במצב השתמרות גרוע, וכן מגוון של כלי cocciית תמיימים (ר' גוריון-רוון, כרך זה) המתארים את הקבר לסוף המאה ה-ב', או לתחילת המאה ה-ג' לספ'ן, תכשיטים מברונזה, וביהם שתי טבעות (איור

בכפר כמא שבגליל התחתון, בין כפר תבור לבין,ibenael, נרכחה חפירת הצלה ברחוב הראשי של הcpf (נ"צ ר"ח 2420/7365, 1920/2365, ר"י) בעקבות גילויים של שרידים עתיקים בעת עבותות שתתיית שפרצו את תקרתו של כוכ 110 (שטח A). בעקבות הגילוי נרכחה חפירה, שבמהלכה נחשפו קברים (שטחים A ו-C) ושרידי שני מבנים (שטח B; איור 1).¹ בשטח A נחשפה מערה קבורה מהתקופה הברונזה שתפורסם בעתיד ובנפרד; בשטח B נחשפו שני מבנים מהתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה; ובשטח C — שני קברי ארגז מהתקופה הרומית המאוחרת. מצאים אלה יוצגו לפי סדר התקופות.

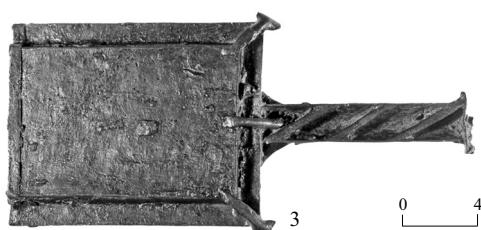

תוכנית 1. קבר ארגז 202: תוכנית, חתך ותיעוד מקום הכלים.

התקופה הרומית המאוחרת (שטח C)
סגור לכיכר המרכזית של כפר מכנייבקבר ארגז; בעקבות הפגיעה נרכחה חפירה בשני קברי ארגז, המרוחקים כ-30 מ' זה מזה. מקבר 201 נותר רק תשליל, שנחצב בבלוט, ובו כמה עצמות; צורת

איור 1. מפת איתור.

איור 4. ממצאים המתכוונים מכביר 202.

מס'	חפץ	סל
1	טבעת	2011
2	טבעת	2024
3	מחטה	2015

התקופה הביזנטית והאסלאמית הקדומה (שיטה B)

בחמשה ריבועי חפירה (4×4 מ'), שנפתחו לאורך של מוזריהם של מבנים (I, II; חוננית 2; אורות 5, 1).

מבנה I

הקטע שנחחשף מבנה I כולל חצר (חצרות?) וחדר (חדרים?). קיר 19, שנחחשף לאורך 11.6 מ' (רוחב גובהו 0.7 מ'), דומה לבנייתו לכל קירות המבנה — בנייה באבני בזלת גדולות ומהוקצותות, שביניהן אבני גוויל מבזלת וחומר מליטה. רוב הרצפות הן סלעים הבולטים הטבעי שפולס, למעט רצפת החדר הצפוני (L29), העשויה אבני בזלת מהוקצותות ומעוגלות. ברצפת חדר 29 נקבע מתקן 26 (אורכו כ-0.6 מ'), שממנו שרדו שלוש אבני גיר מלובניות, התוחמות חלל מלכני שיצפתו קעורה; לא ברור אם המתקן היה סגור (ורק נשתמרו ממנו שלוש אבני דופן) או פתוח, ומה היה ייעודו. ייתכן שהמתקן וצורת הרצוף (הדומה לרצוף של הרחבה שליד שני המבנים, ר' להלן) מלמדים כי הייתה זו חצר.

איור 2. קבר ארגז 202 עםلوحות הכיסוי.

איור 3. קבר ארגז 202, בתום החפירה.

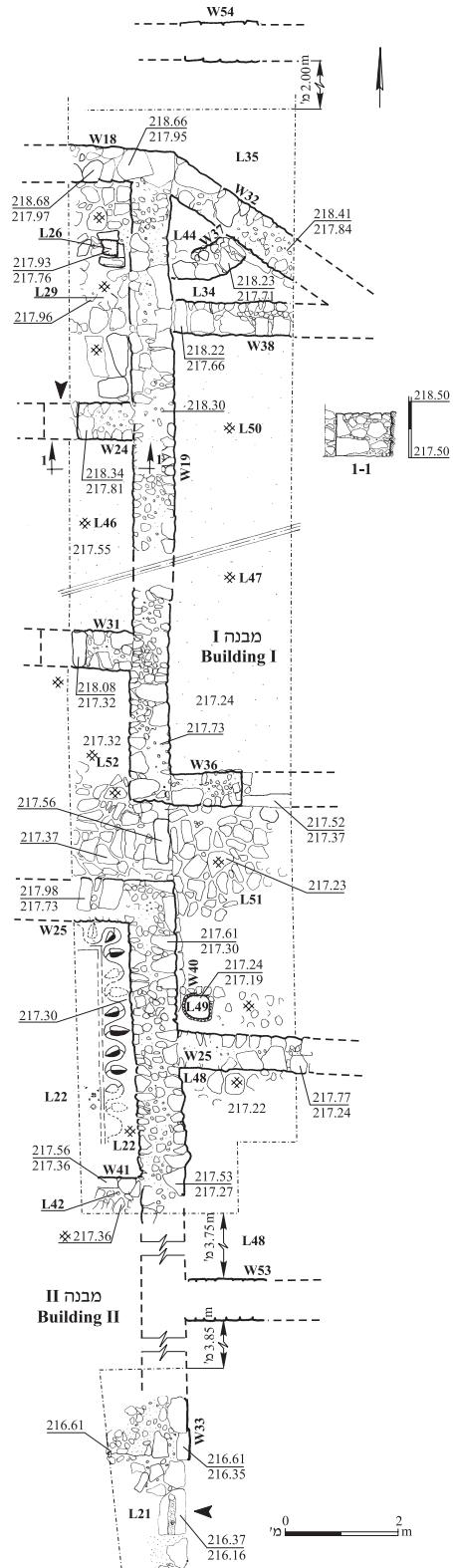
, 1:4, ומתחתיו מרונה שמרו היטב (איור 4:3). מתחות דומות מוכרכות ממערת האגורות שבמדבר יהודה (ידין תשל"א: 109). רוב הכלים נמצאו מוכרים סמוך לדפנות המוזהה והמעובי של הקבר, ומעט מהם סמוך לדופן הדרומית. הבדיקה האנתרופולוגית לא סייעה בויהו מין הנפטר, אך יש לשער כי זה קבר של אישה. קברים דומים נחשפו באכזיב (Mazar 1994: 77–90).

איור 5. שטח B, מבט לצפון.

פתח בקיר 24 חיבר את חדר 29 עם החדר שמדרום לו (L46), שהיה ריק ממש; פחה זה נשטם בשלב כלשהו. מן הפתח הובחנה רק מזוזתו המזרחיית, והמשכו (וכן המשך הקיר) נמצא מתחת לבביש המודרני. צפת החדר היא סלע בזלת שפולס — ריצוף האופיני לגליל התחתון המזרחי. אפשר שמלול הפתח בקיר 24 היה בקיר הדורי (W31) — מפתח נוסף, שלו שכיחת מזוזה שנחשפה.

על רצפת הבזלת של חצר 47 נמצאו סיר בישול פתוח (איור 6:6) וקנקנית (איור 8:6, מכוש מרוזל איור 2:7) וקערת ברונזה (איור 3:7, המתוארכיםמן סוף המאה הר' עד לאמצע המאה הח' לסה"ג). מצפון לחצר 47 נחשף חדר משולש במיתארו, שkitrovitio 19, 32 ו-38; קיר 32 טויח לכל אורכו הפנימי (עד למפגש עם קיר 37). בימייו שמעל לקיר 32 נחשף מטבח כסף שתוארכו בראשית המאה היג' לסה"ג (שייאון, להלן), אך מקומו בסחף והוא אינו מתאריך את הקירות. בפינתיו הצפוני של החדר המשולש נתחם שטח בקיר מעוגל 37 (מתקן?). קירות 32 ו-38 ניגשים אל קיר 19 ולא ברור אם הוקמו באותו זמן או שהם מאוחרים לקיר 19

תוכנית 2. שטח B, תוכנית וחתך.

שזמנם מראשית התקופה הביזנטית ועד למאה הח' לסה"ג; המאוחרים בשברי כל החרס שנמצא בימי זה מלבדים על התאריך המאוחר האפשרי לנטישתם של שני המבנים. המطبع הלניסטי שנמצא במילוי, מעלה קיר 32, איננו תואם בתיארכו למבנים ולמילוי, ומוקרו איננו ברור.

לאחר שנANTIIMA החרפה ועם המשך עבודות הבנייה נחשפו קטיעי קירות מדורים לשטח החפירה ומצפון לו: מדרום — קיר 53, שתחם את החצר, קיר 33 ואבן סף גודלה, אולי הכנסייה למבנה II, ומצפון — קיר 54, שהקשרו לא הוכר.

מצא כלי החרס

שברי כל החרס נמצאו כולם על רצפות הסלע הטבעי ועל רצפת האבן, בתוך המילויים, ואי אפשר היה להבחין בשיכוב ברור. הממצא מועט במיוחד, ורובו שברים לא-אנידיקטיביים. השברים במיוחד, ורובו שברים לא-אנידיקטיביים. השברים האינידיקטיביים היו מגוון של כלים, ובهم קערות, מחבות, סירי בישול, קנקנים וכלי יבוא, והם נבחרו מכל המצא ששיה בлокוסים קרובים לרצפות או במילויים שביניהן.

קערות (איור 6:1–5). — הקערות נחלקות לשלווה טיפוסים:

1. קערות עם שפה שלה חתך משולש (ר' דוגמה באיוור 1:6), שטוחה ונוטה פנימה, רכס מתחת לשפה, ועיטור גלי חרוט על הדופן. קערות אלה נמצאו במילוי מעלה לרצפות בлокוסים 51 ו-46.
2. קערות עם שפה מעוגלת (דוגמה באיוור 2:6), נוטה חזקה, שחכתה משולש. קערות אלה נמצאו במילוי מעלה לרצפות בлокוסים 52 ו-50.
3. קערות מיובאות (איור 3:6–5) מטיפוסים CRS ו-ERS, שנמצאו במילויים ומעל לרצפות בлокוסים 47 ו-29.

סירי בישול פתוחים (ר' דוגמה באיוור 6:6). — לシリים שפה חתוכה, שטוחה, נוטה פנימה ושתי ידיות אופקיות בולטות מעט מעל לשפה.シリים אלה נחשפו במילויים שתחת הרצפה ומעליה בлокוס 51. כלים דומים נחשפו באתרים רבים וטוחה הופעתם רחבה, כמעט המאה הד' ועד אמצע המאה הח' לסה"ג.

סירי בישול סגורים (ר' דוגמה באיוור 6:7). — לシリים שפה פשוטה, צוואר ארוך וצילוף עדין. נחשפו כמה שרירים על הרצפה בлокוס 50.

ולמבנה כלו. לעומת זאת, קיר 37 הוסיף בשלב מאוחר, שכן בניתו פחתה יפה מקירות המבנה האחרים, אך אי אפשר היה לתארכו.

מבנה II

מבנה זה נחשפו שרידים של חדר וחצר ורמזים להמשכו של המבנה. קירותיו עבים יותר מאשר של מבנה I (רוחכם 0.8 מ'). בחדר 22 נחשפה רצפת פסיפס (תוכנית 2), הניגשת אל קירות 40, 25 ו-41; קירות החדר טוחים בפן הפנימי (מקיר 41 שרדן רק שתי אבני השיכוך לפני הצפוני, שהיא מטויה) וקיר 40 טוח אף בפן החיצון. אפשר שולוקס 42, שמדורם לפני הצפוני של קיר 41 — אשר בשל מגבלות שטח החפירה אי אפשר היה להשוף את כלו — בנוי באבני גוויל קטנות המוליכות בחומר מליטה קשה מאד, ויתכן שנחשפה בו רצפה או תשתיות של קיר שלא נשתרמו. מהפסיפס השתמר הקטע המזרחי של שטיח, המוקף מסגרת של גבעול גלי עלי קיסוס. השטיח עוטר בראשת של מעוינים, שנוצרו מרצף של ציצי פרחים. קווי המיתאר של הדגמים הם בצבע שחור, וכל עלה חצוי לשניים: חצי מהאבנים בצבע לבן, וחציים בצבעים אדמדם וצהוב. דגמים אלו מוכרים מפסיפסים שנחשפו בבית שאן

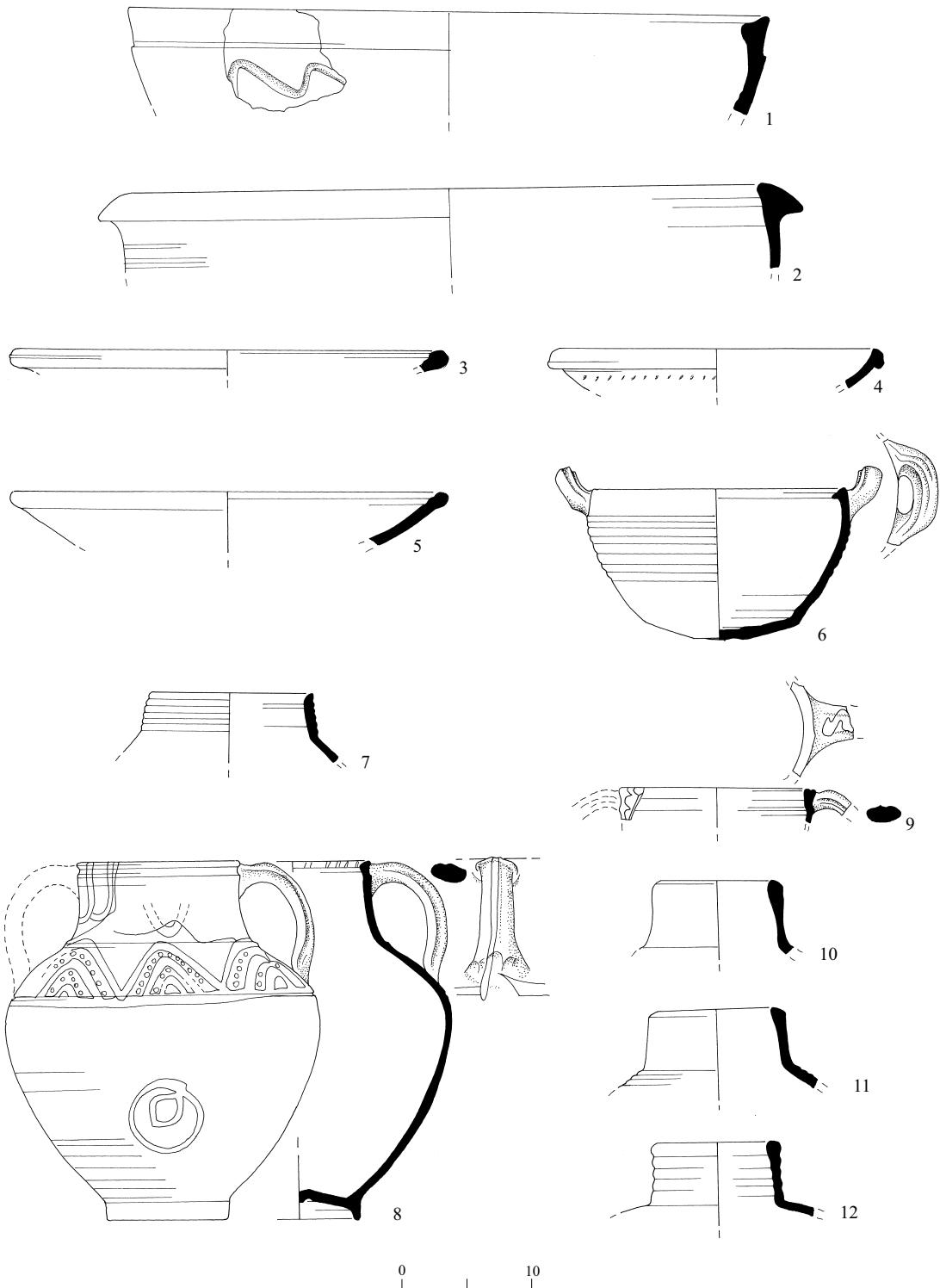
(Fitzgerald 1939: Pl. XVIII)

החצרות

בין מבנה I למבנה II נחשפו שתי חצרות מוצפנות (L52 ו-L51), המשותפות לשני המבנים; פתח בקיר 36 קשור את החצר 47 של מבנה I לחצר 51. חלקה הדרומי של הרצפה בחצר 51 עשויה אבני גוויל; בפינה הדרומית-מערבית הותקן על הרצפה טבון (L49) מאבני גוויל קטנות, שהפן הפנימי ורצפה העשויים מחומר טבוני טיפוסי.

חצר 51 קשורה במעבר מרוצף לחצר 52 וركן סף מפירה ביןיהן. על אבן הסף נחשף פריט אדריכלי מגולף מבזלת, כנראה משקוフ גמלוני או חלק ממנו. במעבר הוכחנו שני שלבי בנייה: לשלב הקדום יש לשין את החצרות 51 ו-52 והמעבר בינהן. בשלב השני הוגבהה רצפת חצר 51 בריצוף של אבני והונחה אבן סף בהתחמה למפלס החדר בפתחן של החצרות; על כן ייתכן שמבנה II מאוחר למבנה I, והגובה הריצוף והנחתה של אבן הסף נועד להיות קו גבול בעלתי על השטח.

בכל שטח החפירה, על השרידים של שני המבנים, נחשף מילוי של אדמה, אבני ושברי חרסים,

איור 6. הממצא הקירמי משטח B.

► אייר 6

מס'	הכלי	סל	локוס	הקבלהות והארוך (לס"מ)
1	קערה	170	46	כפר נחום, סוף התקופה הביזנטית: Peleg 1989: Fig. 48:3
2	קערה	122	15	כפר נחום, התקופה הביזנטית עד לתקופה האומיית: Peleg 1989: Fig. 47:1
3	קערה	111	17	טיפוס 3, LRC 3, בין השנים 580–630: Hayes 1980: Fig. 71:4–1
4	קערה	168	47	טיפוס CRS, בין השנים 580–600: Hayes 1980: Fig. 82:12
5	קערה	169	16	טיפוס ERS, המאה ה'ז' לסה"נ: Hayes 1980: Fig. 89A
6	סיר בישול	168	47	ג'למה, בין השנים 383–351: Johnson 1988: Fig. 7:43
7	סיר בישול	176	50	פללה, בין השנים 746–747: McNicoll, Smith and Hennessy 1982: Pl. 140:7
8	קנקנית	164	47	פללה, בין שנים 746–747: McNicoll, Smith and Hennessy 1982: Pl. 143:1
9	קנקנית	166	45	ר' מס' 8: Smith and Day 1989: Pl. 54:1–3
10	קנקן	140	21	ח' אל-מפיגר, ראשית המאה הח' עד שנת 746: Baramki 1944: Fig. 3:1
11	קנקן	124	17	פללה: McNicoll, Smith and Hennessy 1982: Pl. 141:2, 4
12	קנקן	141	34	ר' מס' 10: McNicoll, Smith and Hennessy 1982: Pl. 141:2, 4

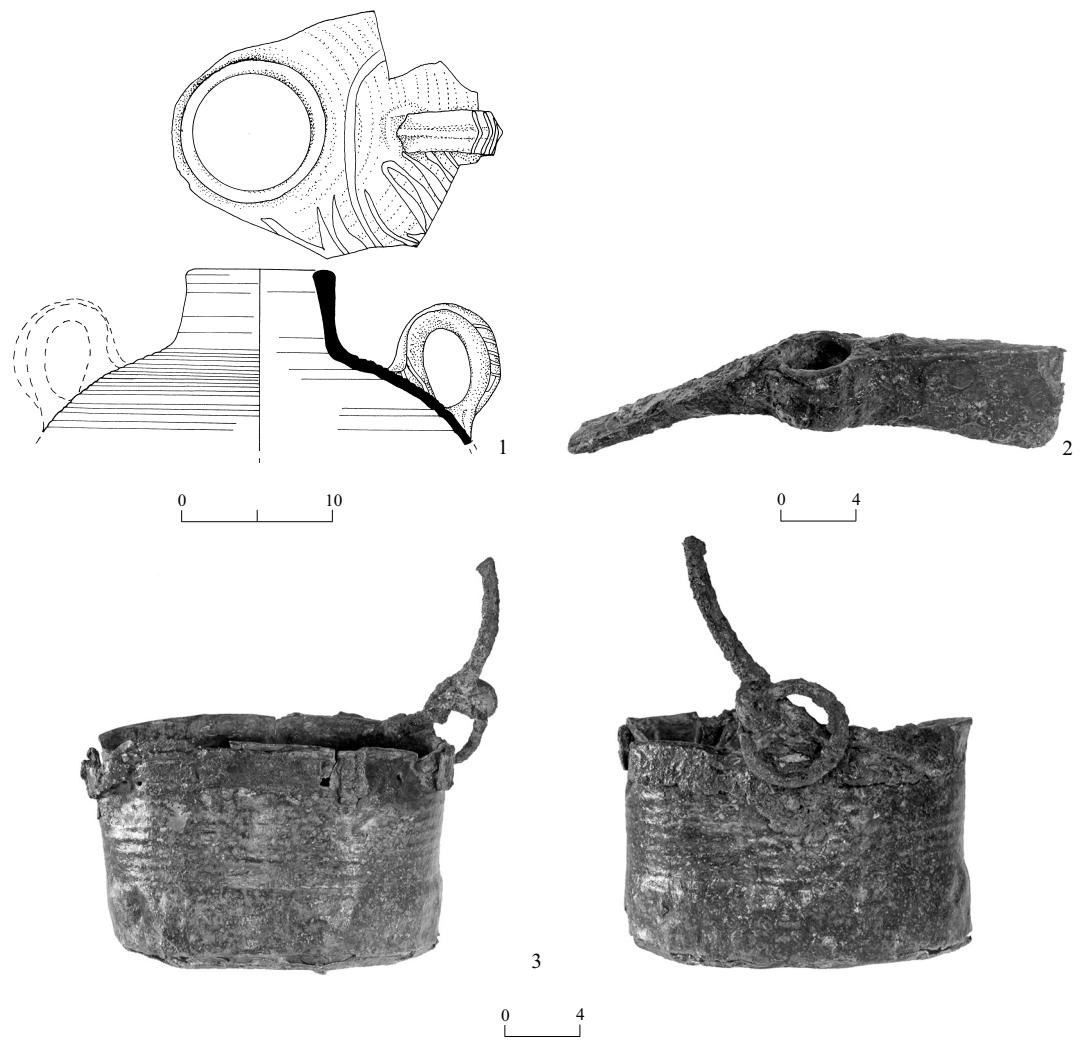
ממצא כלי הזוכבית
הממצא באתר היה דל מאוד וכלל בעיקר שברים מהתקופה האסלאמית הקדומה (סוף המאה ה'ז' והמאה ה'ח' לסה"נ) ומעט שברים מהתקופה הביזנטית.

קנקניות (אייר 6:8, 9). — לנקנקיות שפה שטוחה, נוטה פניה ומטועלת בחילקה החיצון, רכס בנקודת החיבור בין הצוואר לנוף, שתי ידיות ובסיס טבעת. קנקנית מס' 8 מעוטרת בדגמים גיאומטריים בצבע אדום. קנקניות אלה נמצאו במילויים של הרצפה (L47).

המטבע
דני שיואן
1. סל 133, לוקוס 17, ר"ע 63450.
אלגבלוס 222–218 לסה"נ, צוה.
פנימ: IMP CAES M AN-TONI[NVS AVG]
ר' אש קיסר לימיין.
גב: TVRI-ORVM
BMC *phoen.*:276, Nos. 404–405
ארד, 2, גראם, 30 מ"מ.

קנקנים (איורים 6:10; 12–1). — לנקנים שפה פשוטה, מעוגלת ומעובبة בחילקה החיצון; צוарамם גבוה ולהם שתי ידיות על הכתף. גוף הכליל מעוטר בקווים בצבע לבן. שברי קנקנים נמצאו במילויי הרצפות בлокוסים 22, 29, 51, 146, 147.

ממצא המתכות
המכוש (אייר 7:2) והקערה (אייר 7:3) מוכרים מאתרים רביםelman ממן התקופה הפרטית ואילך.

איור 7. הממצא הקירמי וממצאו המתכוון לשטח B.

מספר	חפץ	סל	локס
1	קנקן	176	50
2	מכוש	175	47
3	קערה	174	47

ונמשך עד אמצע המאה הח' לסה"ג. שברי הכלים, המתווכים בראשית התקופה הביזנטית, שנמצאו בambilויים שמעל לרצפות, נסחו כנראה לאטר. קירבתו של קבר מהמאה הב' לסה"ג (בשטח C) מעידה שהיישוב הרומי היה מזוהה לאטר המתוואר כאן, ורק בתקופות הביזנטית והאסלאמית הוא התפשט מערכיה.

מקדש הכסטילי עם גמלון סורי וטוור מדרגות רחב. בתוכו טיכה, ידה מושטה לשול משהל. מימינה ניצבת ניקה קטנה על עמוד ומכתירה אותה. למטה מזבח בין חלונות ארגמן (מיין) לתמר (משmal).

סיכום

הממצא הקירמי שנמצא בambilויי הרצפות ומעליהן מלמד שהיישוב באתר החל בסוף המאה הי'

הערה

ליליה קירילוב וגילה מדרבי (צ'יר מממצאים), דני שייאן (נוומיסטיקה), יעל גורין-רוון (עיבוד כלי זכוכית), הווארד סמיטליין (צללים), אבירם אושרי (ארכיאוזואולוגנה) וצבי גל (מנחה). כמו כן סייעו קרן קובל-פארון ודינה אבשלום-גורי.

¹ החפירה נערכה מטעם רשות העתיקות ובמימונה של חברת נתבי הגליל בחודשים يول-אוגוסט 1994. סייעו ישראל וטקין, ואדים אסמן וויאצ'סלב פירסקי (מדידות), אולגה סטאר (شرطות תוכניות), יוסי בלוגובסקי ויוסי יעקובי (מנהל), לאה פורתה (רפואה), יוסי נגר (אנתרופולוגיה פיזית),

הפניות

ידין י' חשל"א. *החיופים אחר בר כוכבא*. ירושלים.

- Baramki D.C. 1944. The Pottery from Kh. el-Mefjer. *QDAP* 10:65–103.
BMC phoen.: G.F. Hill. Catalogue of the Greek Coins of phoenicia. London 1910.
Fitzgerald G.M. 1939. *A Sixth Century Monastery at Beth Shean (Scythopolis)* (Palestina Section of the Museum of the University of Pennsylvania 4). Pennsylvania.
Hayes J.W. 1980. *Late Roman Pottery*. London.
Johnson B.L. 1988. The Pottery. In G.D. Weinberg ed. *Excavations at Jalame: Site of a Glass Factory*

גורין-רוון י', כרך זה. *כלי הזכוכית מקבר 202* בכרם מא.

- in Late Roman Palestine*. Columbia, Mi. Pp. 137–226.
Mazar E. 1994. A Burial Ground of the Roman Period at Gesher Haziv. *'Atiqot* 25:77–93.
McNicoll A., Smith R.H. and Hennessy B. 1982. *Pella in Jordan*. Canberra.
Peleg M. 1989. Domestic Pottery. In V. Tzaferis ed. *Excavation at Capernaum I: 1978–1982*. Winona Lake. Pp. 31–114.
Smith R.H. and Day L.P. 1989. *Pella of the Decapolis II*. Wooster.

TOMBS OF THE ROMAN PERIOD AND BUILDING REMAINS OF THE BYZANTINE AND EARLY ISLAMIC PERIODS AT KAFR KAMA

CHAYA BEN-NACHUM
(PP. 105–112)

In a salvage excavation conducted on the main street in Kafr Kama (map ref. NIG 2420/7365, OIG 1920/2365) tombs (Areas A and C) and the remains of two buildings (Area B; Fig. 1) were exposed; A Bronze Age burial cave revealed in Area A will be published separately.

Two cist tombs of the Late Roman period (Area C), situated c. 30 m apart, were discovered next to the main square in the village. All that remained of Tomb 201 was its negative, hewn in the basalt bedrock, and several human bones belonging to a boy seven or eight years of age. Tomb 202, oriented east–west (Plan 1; Figs. 2, 3), was built of limestone slabs (walls and ceiling) and its floor was a tamped and level surface. The contents of the tomb included a few bones belonging to an adult and a variety of intact glass vessels (see Gorin-Rosen, this volume), dating the tomb to the end of the second or beginning of the third century CE, as well as bronze jewelry (Fig. 4:1, 2) and a bronze firepan (Fig. 4:3).

Two buildings of the Byzantine and Early Islamic periods were exposed in Area B (I, II; Figs. 1, 5; Plan 2). The remains of Building I were fragmentary and consisted of a courtyard (courtyards?) and a room (rooms?). The walls of the structure were built of large, roughly hewn basalt stones with basalt fieldstones and bonding material in between. Most of the floors were

the leveled basalt bedrock. Among the artifacts exposed on the basalt floor of Courtyard 47 was an open cooking pot (Fig. 6:6), a jar (Fig. 6:9), an iron pick-axe (Fig. 7:2) and a bronze bowl (Fig. 7:3) that date from the end of the sixth to the middle of the eighth centuries CE. The remains that were exposed in Building II include a room and courtyard, and indications suggesting the presence of additional elements belonging to the structure. Its walls were thicker than those of Building I. In Room 22 a mosaic floor (Plan 2) was exposed that abutted Walls 25, 40 and 41, which were treated with plaster on their inside (W40 was also plastered on its outside).

Two paved courtyards (L51 and L52), which were shared by the buildings, were revealed between them. Courtyard 51 was connected to Courtyard 52 via a paved passage. The courtyards were separated by a threshold stone on which what seems to be a gabled lintel, or part of one, was exposed.

A fill, consisting of soil, stones and fragments of pottery vessels that date from the beginning of the Byzantine period until the eighth century CE, was exposed on top of the remains of the two buildings, throughout the excavation area. The latest pottery sherds found in this fill reflect the latest possible date when the two buildings could have been abandoned. The Roman

coin that was found in the fill above W32 is incompatible with the dating of the buildings and fill, and its provenance is unclear; it was identified by Danny Syon as having been struck in Tyre and dates to the reign of Elagabalus (218–222 CE).

The ceramic finds that were recovered from the fill situated in and on the floors show that the settlement at the site began at the end of the sixth century and continued until the middle of the eighth century CE. The pottery sherds that date to the beginning of the Byzantine period, which were found in the fill atop the floor, were probably washed into the site. The proximity of the second century CE tomb (in Area C) indicates that the Roman settlement was east of the site described here, and it was only in

the Byzantine and Islamic periods that the settlement spread further west.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map.

Plan 1. Cist Tomb 202, plan, section and record of vessel location.

Fig. 2. Cist Tomb 202, with the covering slabs.

Fig. 3. Cist Tomb 202, at the conclusion of the excavation.

Fig. 4. Metal artifacts from Tomb 202.

Plan 2. Area B, plan and section.

Fig. 5. Area B, looking north.

Fig. 6. Pottery from Area B.

Fig. 7. Pottery and metal artifacts from Area B.